

Tilka Jamnik

Knjige za digitalne domorodce

Ko učitelji, mentorji branja in (mladinski) knjižničarji poskušamo motivirati sodobno mladino za branje, se moramo zavedati, da se ukvarjamo z generacijo (v osnovni in srednji šoli), ki ne pozna sveta, v katerem ni bilo mobilnih telefonov in interneta. To "generacijo Z", katere pripadniki so bili rojeni v začetku devetdesetih let in vse do leta 2004, je Marc Prensky (2001) imenoval digitalni domorodci, za razliko od digitalnih priseljencev, starejših generacij, ki smo se uporabe novih medijev le priučili, odraščali pa smo v svetu brez interneta.

V generacijo Z spada skoraj petina svetovnega prebivalstva, toda digitalnost posameznikov je odvisna tudi od tega, koliko jim je dostopna sodobna informacijska komunikacijska tehnologija, torej od tega, v kako bogatih družinah in državah živijo, kako sodoben je njihov izobraževalni sistem idr.

Z razvojem digitalnih medijev se širijo sestavljena sporočila, ki uporabljajo besedne in slikovne elemente na nov način, v novih oblikah. Pri nas se s tem zadnja leta strokovno ukvarja predvsem Bralno društvo Slovenije, ki je posvetovanje ob 8. septembru 2009 nasloвило *Razmerje med slikovnimi in besednimi sestavinami sporočil* (Zbornik Bralnega društva Slovenije, ob 8. strokovnem posvetovanju, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2009). Že v uvodu predsednica društva dr. Meta Grosman opozarja: "Digitalne tehnike so omogočile široke, prej neslutene možnosti enostavnega vključevanja podob pri besednih sporočilih. Generacije mladih se z uporabo multimedijskih oblik sporazumevanja vse bolj razlikujejo od generacij staršev in učiteljev." In nadaljuje: "Še posebej pomembno pa se zdi spraševati: Kakšne oblike interakcije spodbujajo pri bralcih različne sestave besednega in slikovnega gradiva pri branju raznih vrst besedil od slikanic in ilustriranih knjig, do stripa in grafičnega romana, risank in filma, pa vse do raznih nadbesedil."

Otroške in mladinske knjige so se zaradi percepcije sodobnih bralcev in spremenjenega koncepta sodobne pismenosti (sestavljene večrazsežne pismenosti, ki poleg klasičnega branja in pisanja obsega tudi uporabo medijev, računalnikov in interneta) precej spremenile. Med sodobnimi ustvarjalci (mladinske) književnosti so digitalni priseljenci, ki ustvarjajo za sodobno mladino, ki so pretežno digitalni domorodci (pa verjetno tudi ne povsem in ne prav vsi).

Večina knjig se želi sodobnim (mladim) bralcem približati že z naslednjim: naslovnice so (oziroma naj bi bile) slikovite, privlačne, dobro oblikovane; besedilo je praviloma izpisano v večjem fontu (večje črke), med vrsticami je večji razmak, prelom je zračnejši ... Besedilo je pogosto kombinirano z likovnimi elementi (z ilustracijami, vinjetami ipd.), s stripom, z besedili v obliki e-sporočil, kratkih sporočil na mobilnikih ipd. Poznamo besedila, ki so sestavljena v obliki e-pisem (kot so bila nekoč v pismih), oblikovana kot sporočila v Face-booku, opremljena z emotikoni in podobno. Skrajno obliko tovrstnih kombinacij predstavlja nerazdružljiva vizualno-verbalna celota, katere sporočilnost je moč razbrati le v danem zlitju besednih in likovnih prvin.

Drugačne so nekatere nove knjige, nastaja pa tudi vrsta priredb klasičnih besedil, ki jih želijo z določenimi spremembami približati sodobnim bralcem. In kar je najpomembnejše: med obojimi je vrsta izjemnih, izvirnih, kakovostnih, vrhunskih del, ki so bogato sporočilna in nudijo estetski užitek, kot ugotavljava s sodelavko v uvodnem članku priročnika za branje kakovostnih mladinskih knjig 2010, v katerem je pregled knjižne produkcije za mladino iz leta 2009 (mag. Tilka Jamnik in Kristina Picco, "Nove izdaje in priredbe mladinskih knjig v letu 2009", v: *Ozvezdje Knjiga: priročnik*. Ljubljana: Mestna knjižnica, Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo, 2010). "Priredbe klasičnih del se pojavljajo z večjim deležem različnega slikovnega gradiva: strip, zgodbe v slikah, ilustracije (skorajda) brez besedila ipd. V resnici so tudi v preteklosti nastajale podobne 'slikovne' priredbe, vendar se jih je praviloma razumelo kot manj vredno 'berivo' za manj izobražene in širše množice, medtem ko jih v zadnjem času strokovnjaki razumejo kot posledico zaradi vplivov televizije in interneta spremenjene percepcije ne le bralcev, ampak tudi ustvarjalcev sporočil. V zadnjem času so tudi mednarodnih (in domačih) nagrad deležne prav knjige brez besed, v katerih so le ilustracije (prvo nagrado na sejmu otroških in mladinskih knjig v Bologni je leta 2009 prejela slikanica *Robinson Crusoe* ilustratorja A. M. Ajubela, ki približa znano zgodbo zgolj preko ilustracij. Tudi lani je glavno bolonjsko nagrado prejela slikanica brez besed z naslovom *De Boomhut – Hišica na drevesu*

avtorjev Ronalda in Marije Tolman. Nenazadnje smo v letu 2010 dobili prvo sodobno izvirno slovensko slikanico brez besed *Zgodba o sidru*, ki prepričljivo povezuje sodobno likovno govorico z elementi starih rokopisov in zemljevidov; Damijan Stepančič je zanj prejel priznanje Hinka Smrekarja 2010.”

Zgodi pa se, da tudi integralno sodobno in med bralci ter kritiki priljubljeno delo na novo izide z ilustracijami. Takšen je roman Yanna Martela *Pijevo življenje*, ki je kanadskemu pisatelju prinesel številne nagrade, med drugim prestižno nagrado Man Booker (2002), nato pa so razpisali še mednarodni natečaj, na katerem je leta 2006 zmagal hrvaški ilustrator Tomislav Torjanac. Izdaja s štiridesetimi čudovitimi oljnimi podobami nam je dostopna tudi v slovenskem prevodu (Mladinska knjiga, 2009).

V zadnjih letih je spet zelo priljubljen strip, tudi med širšo množico, zato ni čudno, da nekatera besedila doživljajo “prepesnitve” v strip ali v kombinacijo besedila in stripa. Sicer pa ima strip, zgodba v zaporedju sličic in z besedilom v oblačkih, kar dolgo zgodovino (prvi uradni strip je *Yellow Kid*, ki ga je napisal Richard F. Outcoults in je leta 1895 izšel v ameriškem časopisu *World*) in tudi v Sloveniji imamo bogato tradicijo, kakovostne stripe in imenitne ustvarjalce.

Med tovrstnimi priredbami velja posebno pozornost nameniti *Slovenskim pravljicam (in eni nemški) v stripu* (Mladinska knjiga, 2009). Matjaž Schmidt je izbral sedemnajst slovenskih pravljic in pripovedk. Z mojstrsko priredbo v stripu je povsem ohranil lepoto in modrost starih pripovedi ter jih hkrati z nekaterimi drobci spretno in duhovito približal sodobnim mladim bralcem tako po jezikovni kot po doživljajski plati, pri tem pa pogosto vgradil tudi elemente humorja. Slikanica je prejela nagrado Izvirna slovenska slikanica 2010.

Med priredbami klasičnih književnih besedil omenimo dve (obe deli je izdala Tehniška založba Slovenije leta 2009), in sicer *Drakulo* Fione Macdonald (avtor izvirnega besedila je Bram Stoker) in *Oliverja Twista* Johna Malama (avtor izvirnega besedila je Charles Dickens). V obeh primerih gre pravzaprav za pripoved v slikah, ki so kombinirane s stripom, pod njimi pa je tri do pet vrstic besedila, kar zagotovo ne more nuditi literarnega užitka integralnega dela. Vendar to tudi ni namen priredbe, ki pač želi le informirati o delu, ga predstaviti sodobnim mladim bralcem.

Razumljivo, da so doživljajsko globlji in v vseh pogledih bolj dognani romani, ki izvirno nastajajo v stripu. Takšna sta na primer prevedeni roman Andrewa Donkina in Giovannija Rigana *Artemis Fowl* (Mladinska knjiga, 2009) in izvirno slovenski *Dnevnik Ane Tank* Iztoka Sitarja (Umco d. d., 2009). Daleč najboljši je verjetno roman Craiga Thompsona *Odeje*

(Mladinska knjiga, 2006), v katerem se avtor v prvoosebni pripovedi spominja svojih otroških in mladostniških let, dogodivščin z bratom, vrstniki, prve ljubezni ... vse do spoznanja, da želi z risanjem in pisanjem pustiti sled na "odeji življenja".

Ni naključje torej, da pri nas prav zdaj izhaja *Zbirka Miki Muster* (Buch, 2010) v več zvezkih, ki prinaša stripovske dogodivščine Zvitorepca, Trdonje in Lakotnika, ki so jih v različnih izdajah, revijah, zvežčičih in knjigah prebirali že naši starši in stari starši.

Tudi zbirka *Knjige za vsakogar*, projekt v okviru Ljubljana 2010 – svetovna prestolnica knjige, prinaša nekaj stripov, in sicer *Graffiti 1 in 2* v dveh zvezkih, *Passion de Pressheren* Andreja Rozmana Roze in Cirila Horjaka ter roman *Čarovnikov vajenec* Evalda Flisarja, osmo izdajo kultne knjige, ki je izšla obogatena z ilustracijami Damijana Stepančiča in delno "predelana" v strip.

Posebej naj opozorimo na tri odlične knjige, ki že v izvorni obliki upoštevajo pripovedno tradicijo in vizualizacijsko naravnost sodobnega bralca.

Delo *Hugo Cabret: roman Briana Selznicka v besedi in sliki* (prevedel Andrej Hiti Ožinger, Mladinska knjiga, 2008) navdušuje tako mlade kot odrasle bralce po vsem svetu in je med drugim dobil prestižno ameriško nagrado za mladinsko književnost Caldecott Medal 2008, ki jo podeljuje Združenje ameriških mladinskih knjižničarjev, ter zlato hruško 2010, priznanje za prevedeno knjigo Pionirske in Slovenske sekcije IBBY. Knjiga združuje elemente romana, slikanice, stripa in filma. Skoraj tristo risb s svinčnikom se prepleta s tiskanim besedilom; dve enakovredni pisavi, likovna in besedna, prehajata ena v drugo in podajata romaneskno pripoved. Besedilo je mešanica več bralsko privlačnejših žanrov, celo z elementi kriminalke in grozljivke, vse skupaj pa se splete v zgodbo o iskanju preteklosti in zgodovini filma. Delo odlikuje prav to, kar oglašujejo, namreč inovativen pristop, ki nudi *povsem svežo bralsko izkušnjo*: "knjiga, ki se gleda kot film, in film, ki se bere kot knjiga."

Philippe Lechermeier: *Princeske: pozabljene ali nepoznane* (prevedla Stana Anželj, ilustrirala Rébecca Dautremer, Sanje, 2009). V že omenjenem priročniku *Ozvezdje Knjiga* jo del anotacije predstavi takole: "Da bi 'enciklopedirala' vse pojme, ki na tisoč in en način opredeljujejo tako plemenito kot ironično bogastvo pojma ženska, avtorja uporabita vsa možna besedilna in likovna izrazna sredstva: posnemanje aparata strokovnih publikacij, verzifikacija razlag, tenkočutna tehnika celostranskega oljnega slikarstva, večperspektivnost tehničnih skicirk. Knjiga je žlahtna predstavница slikanic in zato dostopna tako nesamostojnim kot samostojnim bralcem ..." (Vojko Zadravec)

Shaun Tan: *Zgodbe iz oddaljenega predmestja* (prevedla Gaja Kos, ilustriral avtor; Miš, 2010). Zbirka prinaša petnajst krajših ilustriranih "zgodb za vsakogar", ki v prepletanju fantastičnega in realnega z močnim presežkom poetičnega bralcem zastavljajo osnovna bivanjska vprašanja. Bralca najprej pritegne likovna plat knjige, saj je izjemno bogata in raznolika; v celoti gre za zelo sodoben likovni izraz, blizu slikovnim sporočilom množičnih medijev. Nato očara besedilo, ki je kljub na videz prevladujočemu likovnemu delu povsem neokrnjeno, sporočilno celovito in izrazno izbrušeno. Ne gre torej niti za slikanico niti za ilustrirano knjigo v klasičnem pomenu, temveč za zgodbe, katerih besedilni in likovni del sta vsak zase celovita in mojstrsko dovršena. Toda čeprav sta zaokrožena vsak po sebi, se dopolnjujeta, nadgrajujeta in tvorita celovito mojstrovino. Prav na takšen način dognano književno delo pa s svojo "sestavljeno in "večrazsežno" sporočilnostjo lahko doseže sodobne bralce z različnimi bralnimi zmožnostmi. Če je besedilo bliže "klasičnim" bralcem, potem je njegov likovni del zagotovo bliže (mlajšim?) bralcem, ki obvladajo digitalno branje. Odlika knjige je, da omogoča oboje branj in da obe branji sta vrhunski.